

Bir Anlatım Aracı Olarak Hikâye ve 16. Yüzyıl Ahlak Mesnevilerinde Yer Alan Hikâyelerin Anlatılış Amaçları

Harun KIRKIL

Dr., Özel Acıbadem Okulları, İstanbul Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6437-531X>

harunkirkil@hotmail.com

Atf Bilgisi: Kırkı, Harun. "Bir Anlatım Aracı Olarak Hikâye ve 16. Yüzyıl Ahlak Mesnevilerinde Yer Alan Hikâyelerin Anlatılış Amaçları". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 628-655. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1456657>.

Geliş Tarihi	22.03.2024
Kabul Tarihi	27.04.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Araştırma Makalesi	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebiyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

İslam dininin inanç ve ibadet esaslarını, incelik ve hakikatlerini, güzel ve üstün kabul ettiği ahlaki davranışlar kadar, çirkin ve kötü olarak reddettiği ahlaki davranışları da insanlara öğretmek amacıyla Türk İslam Edebiyatı'nda çok sayıda şair tarafından ahlak mesnevîleri kaleme alınmıştır. Bu eserlerin en dikkat çekici tarafı, ele alınan her bir konudan sonra "hikâye", "latife", "temsîl", "rivâyet" ya da "dâstân" başlığı altında, o mevzuyla alakalı bir ya da birden fazla hikâyenin anlatılıyor olmasıdır. Çünkü hikâye ve kıssa anlatmak, insanlarda bir inancı uyandırmak ya da duygu ile düşünceyi harekete geçirmenin en etkili yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Asırlardır anlatıla gelen ve toplumsal hafızamızda yaşayan hikâyeler bu gerçeğin en canlı örnekleridir. Ahlak mesnevîlerinde yer alan bu hikâyeler ile insanlara konuyla ilgili olumlu ya da olumsuz tutum, davranış, duygu, düşünce ve kişi örnekleri en etkili bir şekilde verilmiştir.

Ahlak mesnevîlerinde yer verilen hikâyelerin hangi maksatlarla anlatıldığını tespit edebilmek amacıyla 16. yüzyılda yaşamış 8 müellif tarafından yazılan 13 mesnevî incelenmiştir. Buna göre Ahmed Rıdvan'ın Rıdvâniyye; Güvâhî'nin Pend-nâme; Taşlıcalı Yahya'nın Gencîne-i Râz, Gülşen-i Envâr ve Kitâb-ı Usûl; Şemseddîn Sivâsî'nin İbret-nümâ ve Mir'âtü'l-Ahlak; Za'îfî'nin Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt; Cinânî'nin Riyâzü'l-Cinân ve Cilâu'l-Kulûb; Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Riyâzü's-Sâlikîn ve Tuhfetü'l-Uşşâk'ı ile Vizeli Ramazan Behiştî'nin Heşt Behişt isimli mesnevîlerinden seçilen 723 hikâye incelenmiş, anlatılış amacı ve anlatıldığı konuyla alakası değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, mesnevî, ahlak, eğitim, ahlak mesnevîleri.

The Narrative Process of Storytelling and the Purposes of Stories in 16th Century Moral Masnavis

Harun KIRKIL

Dr., Private Acıbadem Schools, İstanbul Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6437-531X>

harunkirkil@hotmail.com

Citation: Kırkıl, Harun. "The Narrative Process of Storytelling and the Purposes of Stories in 16th Century Moral Masnavis". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (Temmuz 2024), 628-655. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1456657>.

Date of Submission 22.03.2024

Date of Acceptance 27.04.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

Numerous poets in Turkish Islamic literature have written ethical poems in the Masnavi form to teach the principles of faith and worship, the courtesy and truths of Islam, and the moral behavior that is considered to be righteous and higher, as well as the rejected corrupt behavior. A remarkable feature of these works is that after each topic, one or more stories related to the topic are narrated under the headings of "hikâye", "latife", "temsîl", "rivâyet", or "dâstân". Storytelling and parables have been recognized as one of the most effective ways to awaken belief or stimulate emotions and thoughts in individuals. Stories that have been told for centuries and live on in our societal norms and memories are the most vivid examples of this fact. Through the moral tales found in moral masnavi literature, individuals are effectively presented with positive or negative attitudes, behaviors, emotions, thoughts, and character examples related to the subject matter.

Thirteen Masnavis written by eight authors who lived in the 16th century were examined to determine the purpose behind the inclusion of these stories in ethical Masnavis. 723 stories were examined from the Masnavis named Rıdvanîyye by Ahmed Rıdvan, Pend-nâme by Gıvâhî, Gencîne-i Râz, Gülşen-i Envâr, and Kitâb-ı Usûl by Taşlıcalı Yahya, İbret-nümâ and Mir'âtü'l-Ahlak by Şemseddîn Sivâsî, Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt by Za'îfî, Riyâzü'l-Cinân and Cilâu'l-Kulûb by Cinânî, Riyâzü's-Sâlikîn and Tuhfetü'l-Uşşâk by Gelibolulu Mustafa Âlî, and Heşt Behişt by Vizeli Ramazan Behiştî, and their purpose of narration and relevance to the subject matter were evaluated.

Keywords: Story, masnavi, moral, education, moral masnavis.

Giriş

Edebiyat tarihiyle ilgili araştırmaların bize sunduğu bilgilere göre, en eski edebî örneklerin şiir ve hikâye olduğu söylenebilir. Tarih boyunca bu iki tür birbiriyle sürekli etkileşim içinde olmuştur. Edebî türler içinde birbirine en çok karışan veya birbirinden en fazla etkilenen türler bu ikisidir. (Uygur 2005: 128) şiirin çok güçlü bir Şekilde temsil edildiği, manzum szn âdeta altın çağını yaşadığı Türk İşlam Edebiyatı geleneğinde de durum böyledir. Düşüncenin en etkili Şekilde ifadesine imkân sağlayan şiir dilini kullanan ama bunu yaparken de hikâye üslubunu benimseyen şairler için mesnevî en çok tercih edilen nazım biçimi olmuştur. Klasik Dönem'de nazmın gücü hakkındaki şu ifade dikkat çekicidir: "Romanslar, mesnevîler, hikâyeler, tragedyalar, hatta tarih, felsefe gibi alanların eserleri, nazmı yegâne ifade tarzı olarak seçerler. Yazana da okuyana da sanki manzum olmayanın yaşamak ve geleceğe kalmak şansı yok gibi gelir." (zgl 2013: 59)

Hikâyeyle zenginleşen insan duygu ve düşünceleri şiirsel ifade ile birleştiğinde bunun okuyucu üzerindeki etkisinin ne denli kuvvetli olacağı şu Şekilde dile getirilmiştir: "İnsanların ykler anlatmaktan ya da dinlemekten bıkaına inanmıyorum. Ve bir öykünün anlatılması hazzının yanı sıra şiirin asaletinin ilave hazzını da alırsak, o zaman büyük bir Şey gerçekleşmiş olacak." (Borges 2020: 65)

Bünyesinde manzum parçalar barındırmayan halk hikâyeleri 'kara hikâye', 'tandır başı masalları', 'koca nine masalları' Şeklinde küçümsenmiş, Kâbusname'de nesir 'raiyyet'e benzetilirken, nazım ise 'padişah' olarak vash edilmiiştir. (Horata 2002: 35)

Doğu edebiyat geleneğinde nazmın hâkimiyeti neredeyse şiir dışında herhangi bir biçimin edebiyat/sanat olarak kabul edilmediğini düşündürecek kadar güçlüdür. Bu sebeple hikâyeler bile ekseriyetle nazımla anlatılmıştır. Doğu hikâyelerinin, nesirle kaleme alınan eserlerden ziyade manzum eserlerde, bilhassa mesnevîlerde yer alması bu gerçeği yansıtılmaktadır.

Hikâyenin ifade gücünü gösterebilmek için biz de klasik üsluba başvurarak anonim bir Yahudi hikâyesinden istifade edelim:

Hakikat, bir gün seyahate çıkar ve yolu bir köye uğrar... Yolculuk onu yıpratmıştır. Aç ve çıplak düşmüş, bitkin bir hâdedir. Hakikati olanca çıplaklığıyla görenler yüzlerini çevirirler, onu görmek istemezler. Çaldığı bütün kapılar yüzüne kapanır. Kimse ona kulak verip dinlemez, misafir olarak evlerine kabul etmez.

Bu duruma şahit olan hikâye, hakikati aklıktan güçsüz düşmüş, bir köşeye çekilip soğuktan titrer bir vaziyette bulur. Onun zavallı hâline acıyıp evinde misafir eder. Ona kendi kıyafetlerinden bir elbise giydirir, karnını doyurur ve tekrar onu yolcu eder. Hikâye kisvesine bürünen hakikati köyde gören herkes, onu güzellikle karşılayıp evinde ağırlamak ve misafir etmek ister.

Bu anlattığımız hikâye ile düşüncemizin doğruluğunu teyit etmeye çalıştığımız gibi, klasik edebiyatımızda da müellifler fikirlerini ispatlamak, öğretmek istedikleri ahlaki prensiplerin kabulünü sağlamak amacıyla hikâyelere başvurmuşlar, tarihten naklettikleri hadiselerin şahitliğiyle okuru yüzleştirerek, ifade ettikleri duygu ve düşüncelerin bir nevi sağlamasını yapmak imkânı bulmuşlardır. Çünkü en zor konuların dahi kolayca anlatılabilmesine imkân sağlayan hikâye en güçlü ve etkili anlatım biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hikâye tekniği sadece zor bir konunun anlatımını kolaylaştırmakla kalmaz, anlatılan şeylerin akılda kalıcılığına da ciddi manada katkıda bulunmaktadır.

Bir tıp kitabını, ansiklopediyi, bir eğitim kitabını bile hikâye formatına sokarak (Tosun 2017: 118) onu basmakalıp teorilerin öğretici kuru ifadelerle tekrar edildiği didaktik bir eser olmaktan çıkaran klasik edebiyatımız hikâyenin gücüne böylesine inanmışken, İslâm'ın emir ve yasaklarını, dinin özü kabul edilen güzel ahlaki esas gaye edinen tasavvufun âdâb ve usullerini anlatan bir mesnevînin, hikâyenin anlatım gücünden istifade etmesinin de gayet tabii olduğu düşünülmüştür.

Nasihatnâme türünün en tanınmış örneklerinden biri olan Kelile ve Dimne dillere destan şöhretini hikâyenin gücünden almaktadır.

Beydaba'nın eserinin böylesine yaygın şöhreti, sadece muhtevasındaki nasihatler sebebiyle değildir. "Onun nasihat vermek, bir netice çıkarmak için anlattığı hikâyeler hoşla gitmiştir." (Ritter 2011: 91)

Bir konunun öğretiminde hikâye kullanıldığında, hem öğreten-anlatan hem de öğrenen-dinleyen kişinin işi kolaylaşır. Hikâye ile dinleyicinin ya da okuyucunun dikkatini artırmak, ilgisini konuya odaklamak daha kolay sağlanabilir. Anlatılan bir hikâye ya da kıssadan sonra verilecek bilgi, öğrenmeye hazır hâle gelen kişinin zihninde daha sağlam bir zemine oturtulabilir. Hikâyenin örnekliliğiyle somut ve canlı hâle getirilen yeni bilginin bu yolla daha kalıcı bir şekilde öğretilmesi mümkün olabilir. Soyut bir kavramın hem öğrenilmesi hem de uygulanması daha zor iken, hikâye ile müşahhas hâle geldiği ve kişiye örnek davranış kalıplarını da sunduğu için, hikâye ile desteklendiğinde öğrenilen bilgilerin hayata tatbiki daha kolay olabilecektir. Bunun tersi bir yol tutularak dinî ve ahlaki soyut kavramlar hayatın içinden örneklerle somut ve anlaşılabilir hâle getirilmediği takdirde, istenilen düzeyde bir öğrenme gerçekleşmeyebilecektir. "Çünkü insan fıtratı ve tabiatı, anlayış ve kavrama yönünden soyut ve kuru fikirleri dinlemekten çok, somut fikirlere yatkındır. Hikâyelerde fikirler âdeta somutlaşır, dinleyenlerin anlaması kolaylaşır." (Şanver 2001: 187)

Cinayetin ya da hırsızlığın insana ve topluma karşı işlenmiş ciddi bir suç olduğunu didaktik bir üslup ve hukuki bir dil ile de anlatılabilir. Ya da, bir muharebede "Lâ ilâhe İllallah" diyerek teslim olan bir kişiyi öldüren Hz. Üsâme ile Allah Resûlü arasında geçenler hikâye edilebilir. İkinci durumda, dinleyen kişiler o hadisenin gerçekliğiyle yüzleşecek, insanlar bir anlığına, "katil" ya da "maktul" olmanın ne demek olduğunu hissedeceklerdir. Bazı insanlar kendisini, öldürülen kişinin veya yakınlarının yerine koyacak, bazıları da bizzat cinayeti işleyen kişi ile hissî yakınlık kurarak, Hz. Üsâme'nin dilinden dökülen "İlk defa o gün Müslüman olmuş olmayı temenni ettim." (Buhârî, Diyât 2, Meğâzî 45; Müslim, İmân 158-159) şeklinde ifade ettiği büyük bir pişmanlığın ağırlığı altında âdeta ezilecektir.

Medîneli Mahzumoğulları kabilesinden hırsızlık yapan asil bir kadının cezalandırılması hadisesi hikâye edilerek (Buhârî, Enbiyâ 54,

Megâzî 53, Hudûd 11, 12; Müslim, Hudûd 8, 9) bir toplumdaki suçluya da, onu yargılayacak hâkime de ulaşılabilir. Suçu işleyen kişi, kim olursa olsun mutlaka cezalandırılacağını bilerek hırsızlıktan uzak durmaya çalışırken, “Allah’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, onun da elini keserdim.” diyebilmesi gereken bir hâkim de cemiyetin nizamını alt üst edecek suçlara karşı asla müsamaha gösterilmemesi gerektiğini bilecektir.

Bir insan, hikâye okuduğunda ya da anlatılan bir kıssaya kulak verdiğinde, olayların içine çekilerek hadisenin kahramanları ile duygusal bir bağ kurar, sanki kendisi yaşamışçasına hikâyenin sonuçlarıyla yüzleşir. Böylece kısma aracılığıyla verilmek istenen duyguyu daha canlı ve güçlü bir şekilde hissederek verilmek istenen mesajı en doğru şekilde anlama imkânı bulur.

Bütün insanları aynı seviyede bir ahlak ve hukuk eğitiminde geçirmek mümkün değildir. Sadece insanlara neler yapmaları ya da yapmamaları gerektiğini bir takım emirler ve yasaklar vasıtasıyla tebliğ edebilirsiniz. Fakat bu kuralların insanlar tarafından kabul görüp hayatlarında tatbik edilmeleri için yeterli değildir. Hukuk ve ahlak kurallarının toplum hayatında bir karşılık bulabilmesi için yaşanmış, canlı örnekler ihtiyacı vardır. İnsanın eğitimini ve cemiyetin nizamını korumayı gaye edinen kimseler bu sebeple hikâyeleri bir vasıta olarak kullanmışlardır. “Âlimler, şeyhler, bilgeler, dervişler, hikâye anlatıcıları, insanların tüm dünyayı nasıl algılayacaklarına ilişkin ilkeleri bu hikâyeler aracılığıyla öğrenmişlerdir.” (Tosun 2017: 165)

Mevlânâ’nın anlattığı hikâyelerin eğitim yönünden değerlendirildiği bir araştırmada, tasavvuf erbabının kısma ve hikâye anlatma temayülünün, onların rehber ve eğitimci kimliği ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir: “Her mutasavvıf aynı zamanda eğitimcidir. Yaşadığı topluma, insanlara, hayatıyla, fikirleriyle rehber olur.” (Akkaya 2011:112) Bu sebeple tasavvuf edebiyatında, en derin hakikatlerin bile sembolik hikâyeler aracılığıyla anlatılmaya çalışıldığı çok sayıda hikâye örneğine rastlanılmaktadır. (Nasr 2002: 206)

Anlattığı hikâyelerle İslam edebiyatı geleneğinde büyük bir çığır açan ve sonraki asırlarda müelliflere bu yolda öncülük eden

Mevlânâ'nın hikâye üslubu hakkında şu ifadeler konunun ehemmiyetini göstermesi açısından önemlidir: "Mevlânâ bütün coşkunluğuyla başladı mı; o basit hikâye birden bire canlanıyor, artık kelimeler ateş ve gözyaşı haline geliyor. Derken Mevlânâ biraz kendisine gelince hikâyede sadeliğe dönüyor. Bu harikulade tahkiye tarzı; bir şerhle, hikâyenin ruhi tahliliyle biterken, hatta bazen bitmeden yeni bir bahse girilmesi icap ediyor, ilk hikâye yarıda bırakılıp başka bir bahse, o bahse uygun bir başka hikâyeye geçiliyor, o hikâye bitmeden araya bir ruhi tahlil, derken başka bir hikâye, daha başka diğer bir hikâyeye giriyor, neden sonra ilk hikâyeye dönülüyor..." (Gölpınarlı 1995: C-D)

Öğrenmenin yorucu bir süreç olduğu tartışılmaz bir hakikattir. Uzun soluklu bir öğrenme ameliyesinin neticesinde yorulan bir kişiye anlatılacak küçük hikâyeler, zihin için bir dinlenme ve teneffüs mahiyetinde olacaktır. Hikâyede anlatılan olayın okuyucu ya da dinleyici üzerindeki tesiri, kişinin öğrenmeye olan isteğini tahrik edecek, yeni konu ve kavramların peşine düşme noktasında insan zihnini sürükleyecektir.

Hikâye vasıtasıyla verilen bilgiler, insanın öğrenmek için yorucu bir gayret sarf etmediği, tabiri caizse dinlenerek ve eğlenerek öğrendiği öğrenme fırsatları sunacaktır. İşte bu sebeple anlatılacak bir hikâye ile karmaşık bir konuyu basitleştirebilir, can sıkıcı bir mevzuyu ise anlatılacak bir latife ile daha eğlenceli bir eğitim sürecine dönüştürebilir. Zira "ahlak dersi bir hikâyeye, bir fıkraya, bir masala karıştırılırsa, o nispette daha iyi anlaşılır ve daha zevkli dinlenir ve böylece öğrenciye somut ve cazip bir şekilde sunulmuş olur." (Charrier-Ozouf 1992: 210)

Hikâyeler sadece bir eğitim materyali değil aynı zamanda modern psikiyatristler elinde bir tedavi yöntemine de dönüşmüştür. Doğu hikâyelerinin psikoterapi materyali olarak incelendiği bir eserde hikâyenin insan üzerindeki etkisi şu şekilde dile getirilir: "... hikâyelerde, mitoslarda, mesellerde ve kavramlarda, insanın kendisini tanıyıp çatışmalarını çözmesine yardımcı olacak fantazi ve sezgiye daha fazla yer olduğunu görüyorum." Özellikle eğlendirici bir yönü olan hikâyeler en acı dersi bile tatlandırın bir kaşık şekere dönüştürmektedir. (Peseschkian 1998: 5)

“Eğer bir hikâye bin yıldır anlatılıyorsa, söylediği önemli bir şey var demektir.” diyen Anette Simmons hikâyenin insan üzerindeki etkisini şu şekilde ifade eder: “Yeterince derine inen her hikâye mutlaka bir ‘gerçeklik’ damarı yakalar... Hikâye katı gerçeklerden daha doğrudur. Bir hikâye kelime anlamıyla gerçek değilse bile, gerçeğin iyi bir yansımasıdır... İyi bir hikâye ile bir avuç inançsız, misyonerlere dönüştürebilirsiniz. Dini öykülerin bu kadar çok olmasının sebebi ne zannediyorsunuz?” (Simmons, 2012: 26-33)

Hikâye anlatan kişi dolaylı bir anlatım tekniğini tercih ettiği için ikna etmeye çalıştığı muhatabı kendisine daha az direnecektir. Neyin daha önemli olduğuna dair insanları ikna etmeye çalışmak yerine, anlamlı bir hikâyenin gücünden istifade edildiğinde hem anlatıcının işi kolaylaşacak hem de kendisini dinleyen kişiler, hikâyenin ihtiva ettiği bilgelik ve zekâ pırıltısını anlatan kişiye atfedeceklerdir. Böylece hikâye ile düşüncesini anlatmaya çalışan kişinin daha kısa sürede daha çok şey anlatması mümkün olabilecektir.

Verilmek istenen bilgi, tarihe mal olmuş önemli bir kişinin başından geçen bir hadise ile desteklendiğinde o bilginin kabulüne müspet manada tesir edecektir. Kazandırılmak istenen ahlaki bir meziyet, bir din büyüğünün menkıbesi ile teyit edildiğinde ise o faziletli davranışa tabi olmak için insan iradesini harekete geçirecek bir motivasyona dönüşmektedir. Çünkü hikâyeyi okuyan ya da dinleyen kişiler, genellikle hikâye kahramanlarından birini model olarak seçerek onun karakterinde yaşamaya başlar. (Bilkan 2001: 45)

Ahlak Mesnevîleri ve Hikâye

Toplumun her kesiminden insana, ahlak-ı hamide sahibi kâmil bir insan olma yolunu göstermek için ahlak mesnevîleri nazmeden müellifler, öğretici dilin kuru ifadelerinden, vaaz ve nasihatın buyurgan ve soğuk üslubundan kurtulmanın çaresini, hayatın her renginden tonlar ihtiva eden hikâyelerin renkli, canlı ve sürükleyici üslubunda bulmuşlardır. Hikâyeler bir de manzum olarak anlatıldığında ortaya

ıkan eserler, edep öğreten ahlaki bir nizamnâme olmaktan kurtulup zevkle okunan edebî bir esere dönüşmüştür.

Yediden yetmişe, saray erkânından, sokaktaki satıcıya, şehrin ileri gelenlerinden köydeki ahaliye, medresedeki müderristen, cahil bir insana, bir tarikatın büyüğü şeyh efendiden, dağda haramilik yapan eşkiyaya varıncaya kadar cemiyetin her kademesindeki insana hitap ederek, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarını öğretme amacıyla farklı hacim ve muhtevaya sahip pek çok ahlak mesnevîsi telif edilmiş ve bu eserlerde de muhtelif sayıda hikâyeye yer verilmiştir.

Çerçeve hikâye tekniğıyle kaleme alınan bazı eserler baştan sona bir hikâyeye olarak kurgulanırken, verilmek istenen düşünce ve mesajlar anlatılan hikâyelerin içine âdetâ zerk edilmiştir. Bazı eserlerde “makâle”, “meclis”, “fasıl”, “ravza”, “bâb”, “hikmet”, “menzil” “devha” gibi başlıklar ile ahlaki bir mevzunun ele alınmasından sonra anlatılan kıssa ve hikâyelerle konular açıklanmış, örnek olarak sunulan hikâyeler ile aynı zamanda anlatıma canlılık katılmıştır.

Ulaşabildiğimiz bilgiler neticesinde 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türk İslam Edebiyatı sahasında seksenden fazla ahlak mesnevisinin yazıldığı tespit edilmiştir. (Yeniterzi 2007: 433-468) 16. yüzyıl, ahlaka dair mesnevîlerin en çok yazıldığı dönem olması sebebiyle bu devirde yaşamış 8 müellif tarafından kaleme alınan ve içinde çok sayıda hikâyeye ihtiva ettiği tespit edilen 13 mesnevî inceleme sahası olarak tespit edilmiştir. İncelenen eserler ve müellifleri şu şekildedir:

Ahmed Rıdvan'ın *Rıdvâniyye'si*; Güvâhî'nin *Pend-nâme'si*; Taşlıcalı Yahya'nın *Gencîne-i Râz*, *Gülşen-i Envâr* ve *Kitâb-ı Usûl'ü*; şemseddîn Sivâsî'nin *İbret-nümâ* ve *Mir'âtü'l-Ahlak'ı*; Za'ifi'nin *Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt'i*; Cinânî'nin *Riyâzü'l-Cinân* ve *Cilâu'l-Kulûb'u*; Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Riyâzü's-Sâlikîn* ve *Tuhfetü'l-Uşşâk'ı* ile Vizeli Ramazan Behiştî'nin *Heşt Behişt'i*.

İncelenen 13 ahlak mesnevîsinden seçilen 723 hikâyenin eserlere göre dağılımı, toplam beyit sayısı ve eserin tamamına oranı tabloda gösterildiğı şekildedir:

Bir Anlatım Aracı Olarak Hikâye ve 16. Yüzyıl Ahlak Mesnevîlerinde Yer Alan Hikâyelerin
Anlatılış Amaçları

Müellif	Eser Adı	Hikâye ve Beyit Sayısı	Beyit Sayısı	Oran	
Taşlıcalı Yahya Bey	Kitâb-ı Usûl	116	2.221	3.237	%68.6
Taşlıcalı Yahya Bey	Gülşen-i Envâr	42	1.137	2.914	%39
Taşlıcalı Yahya Bey	Gencine-i Râz	45	1.259	3.051	%41.2
Şemseddîn Sivasî	İbret-nümâ	100	2.436	4.890	%49.8
Şemseddîn Sivasî	Mir'âtü'l-Ahlak	63	1.827	4.520	%40
Güvâhî	Pend-nâme	53	1.125	2.133	%52.3
Zaîfî	Kitâb-ı Bağ-ı Behişt	177	3.738	5.054	%73.9
Gelibolulu Mustafa Âlî	Riyâzü's-Sâlikîn	31	635	2.802	%22.6
Gelibolulu Mustafa Âlî	Tuhfetü'l-Uşşâk	19	848	3.034	%27.9
Cinânî	Riyâzü'l-Cinân	20	1.529	3.330	%45.9
Cinânî	Cilâu'l-Kulûb	20	1.575	3.315	%47.5
Ahmed-i Rıdvan	Rıdvâniye	29	1.285	1.723	%74.5
Vizeli Ramazan Behiştî	Heşt Behişt	8	755	1.130	%66.8
Toplam:		723	20.370	41.133	%49.5

En kısası 2 beyit, en uzununu ise 181 beyit olan 723 hikâyenin telif edilen ahlak mesnevîlerinde önemli bir yeri vardır. İncelenen mesnevîlerden seçilen hikâyelerin uzunlukları şu şekildedir:

- 2 ilâ 10 beyit arasında 114 hikâye (%15.7 çok kısa),
- 11 ilâ 20 beyit arasında 237 hikâye (%32.7 orta kısalıkta),
- 21 ilâ 30 beyit arasında 163 hikâye (%22.5 kısa) anlatılmıştır.
- 31 ilâ 50 beyit arasında 115 hikâye (%15.9 orta uzunlukta),
- 51 ilâ 80 beyit arasında 60 hikâye (%8.2 uzun),
- 81 ilâ 181 beyit arasında ise 34 anlatılmıştır (%4.7 çok uzun).

2 ilâ 30 beyit arasında hacme sahip 514 manzume (%71) kısa hikâye, 31 beyitten daha fazla hacimdeki 209 manzume ise (%28.9) uzun hikâye olarak kabul edilmiştir.

İncelenen mesnevîlerde yer alan 723 hikâye konulara göre tasnif edildiğinde;

- 65 hikâyede (%8.9) inanç ile alakalı konuların,
- 84 hikâyede (%11.6) ibadete dair konuların,
- 158 hikâyede (%21.8) tasavvufa dair konuların,
- 103 hikâyede (%14.2) sosyal hayatla ilgili konuların,
- 313 hikâyede ise (%43.2) ahlak ile ilgili konuların merkeze alındığı tespit edilmiştir.

Hikâyelerde anlatılan olaylar ise şu şekilde tasnif edilebilir:

- 382 hikâyede tarihe mal olmuş önemli hadiseler anlatılmıştır. (%52.8)
- 158 hikâyede günlük hayatla ilgili sıradan olaylar anlatılmıştır. (%21.8)
- 116 hikâyede din büyükleri ya da kutsî varlıklara dair menkıbe, mucize ya da metafizik hadiseler anlatılmıştır. (%16)

- 37 hikâyede müellifler yaşadığı ya da şahit olduğu bazı olayları anlatmıştır. (%5.1)
- 30 hikâyede hayvan ve cansız varlıklara dair kurgu olaylara yer verilmiştir. (%4.1)

İnsanları üstün ahlaki meziyetlere yönlendirmek isteyen müellifler ele aldıkları her konunun akabinde anlattıkları bir ya da birden fazla hikâyeye ile o konuya dair bir tutum ya da davranış, duygu ya da düşünce veya o konuya dair bir kişi örneğini yahut örneklik teşkil edecek bir durumu okuyucuya sunmuşlardır. Kazandırılmak istenen ahlaka dair, hikâyeye vasıtasıyla okura olumlu örnekler sunulduğu gibi olumsuz misallere de yer verildiği tespit edilmiştir. Hem olumlu hem de olumsuz örneklerin aynı manzumede muhataba sunulduğu hikâyeler de vardır. Zira insanlara kendilerinde var olan ahlaki kusurları göstermenin ve eksikliklerini kabul ettirmenin en kolay yolu temsili bir hikâyeye anlatmaktır.

İncelenen hikâyelerin okuyucuya sunduğu örneklikle ilgili şu veriler tespit edilmiştir:

- 221 hikâyede (%30.5) olumlu duygu, 121 hikâyede (%17.5) olumsuz duygu örneği verilmiştir.
- 418 hikâyede (%57.8) olumlu tutum ve davranış, 397 hikâyede ise (%54.9) olumsuz tutum ve davranış örneği sergilenmiştir.
- 21 hikâyede (%2.9) olumlu bir durumu örnek gösterirken 77 hikâyede (%10.6) olumsuz bir durum örneği ortaya konulmuştur.
- 392 hikâyede (%54.2) ile olumlu kişi örneği verilmiş, 344 (%47.5) hikâyede ise olumsuz kişi örneği verilmiştir.

Ahlak Mesnevîlerinde Hikâyelerin Anlatılış Amaçları

İncelenen ahlak mesnevîlerinde müelliflerin kendi ifadelerinden hareketle, eserlerinde yer verdikleri hikâyeleri hangi maksada binaen anlattıkları, bu hikâyelere hangi fonksiyonları yüklediklerine dair şunları söylemek mümkündür:

1. Ahlak mesnevîlerinde yer alan hikâyeler, bir hikmete ve ibrete binaen anlatılır, mutlaka kıssa ile verilmek istenen bir hisse, hikâyeden çıkarılacak bir ders vardır:

Şemseddin Sivâsî *İbretnümâ* isimli mesnevîsinde bununla ilgili olarak şöyle der:

Rivâyet eylemiştir Hâce Attâr
Cemâl-i cennetinde ola tayyâr
İlâhî-nâme'sindendir nümûne
Garaz 'ibret hikâyettir bahâne (Çöm 2007: 446-447)¹

İşit bir hoş hikâyet 'ibret-engîz
Ciger-süz u münebbih hikmet-âmîz (Çöm 2007: 1935)

İşit benden bu demde yâd-ı kıssa
Hikâyetten ere tâ sana hisse (Çöm 2007: 4404)

Şemseddin Sivâsî diğer mesnevîsi *Mir'âtü'l-Ahlak'* da ise şöyle demektedir:

Gel imdi bu hikâyetten haber al
Dirâyet eyle bundan hoş 'iber al
Ola gör kıssadan bir sehme vâsıl
Ki hırmân olmaya destinde hâsıl (Toker 2003: 4225-4226)

Cinânî *Cilâü'l-Kulûb* isimli mesnevîsinde kıssa ile hisse alakasını şu şekilde dile getirir:

Eger sâhib-i 'akl-ı derrâk isen
Cihân içre pür fehm ü idrâk isen
Alup behre bu kıssa-i gussadan
Sakin kalma mahrûm olup hisseden (Özkan ?: 2504-2505)

Cinânî garaz kıssadan hissedür
Unutma bu hâbî 'aceb kıssadur (Özkan ?: 2931)

Taşlıcalı Yahya Bey hikâyesinin ibret ve hisse alakasını *Gencîne-i Râz'* da şu şekilde dile getirir:

---

¹ Parantez içindeki rakamlar, ilgili eserde yer alan beyit numaralarını göstermektedir.

Bana mâlûm olacak bu kıssa
Kıssadan gül gibi aldım hisse (Çınar 2010: 365)

Kıssadan hisseni al ey 'âşık
Yüksek eyler kişiyi alçaklık (Çınar 2010: 930)

Gülşen-i Envâr'da ise Yahya Bey kıssa ile hisse ve ders ilişkisine dair şöyle demektedir:

Kıssa-i sâbıkdan alursan sebak
Nâme-i a' mâlûn olur yahşı rakk (Sağlam 2016: 763)

Sıkleti def' eyle gider gafleti
Kıssa-i Sıddîk'dan al 'ibreti (Sağlam 2016: 1231)

Güvâhî *Pendnâme*'sinde bu hususu şu şekilde dile getirmiştir:

Eyü temsîldür bu hoş latîfe
Garaz ma'lûmdur bundan zarîfe
İşidin bundan dahi bir hikâyet
Bu da 'ibret mahallidür begâyet (Hengirmen 1983: 940-941)

Mustafa Âlî ise *Riyâzü's-Sâlikîn* isimli mesnevîsinde, hikâyenin yazılma maksadının bizzat o kıssadan alınacak hisse olduğunu şu şekilde ifade eder:

Sa'ati gelmiş meger ol kıssanın
Yani ki te'lîf olacak hissenün (Arslan 2018: 397)

2. Hikâye bir hakikati haber verir, anlaşılması zor noktaları, nükte ve ince düşünceleri açıklar, mesajın daha kolay anlaşılmasını sağlar:

Vizeli Behiştî *Heşt Behişt* isimli mesnevîsinde kıssanın kıyameti haber verdiğini anlatır:

Bu kıssa kudret-i Hakdan eserdür
Kıyâmetden bize vâzıh haberdür (Yeniterzi 2018: 834)

*İbretnü mâ'*da Şemseddin Sivâsî hikâyenin açıklama ve haber verme yönünü şu şekilde bildirir:

Gel ey h âce işitdün mi hikâyet
Ya tıyduydun mı hikâyetden dirayet (Çöm 2007: 1916)
İşitdün kıssa[y]ı ey merd-i ma'nâ

Budur pes hasb-i hâlün anla fehva (Çöm 2007: 3742)

Mir'âtü'l-Ahlak' da ise hikâye ile dirâyet arasındaki bağ şöyle dile gelir:

Hikâyetten haber aldun mı cânâ
Bu ahbârdan eser tuydun mu cânâ
Rumûzun anladun mı bu edânın
Ki hasb-i hâlidür şâh u gedanın (Toker 2003: 278-279)

Gel imdi dinle benden bir hikâyet
Bu söze şerh ola anla dirâyet (Toker 2003: 2590)

Riyâzü'l-Cinân' da Cinânî bir hikâyecinin meramını hikâye ile açıkladığını söyler:

Hâki-yi âsâr-ı belâğat-nizâm
Kıldı bu tafsîl ile 'arz-ı merâm (Şarlı 2017: 1711)

Cinânî'nin ifadesine göre, insan anlayışsız değilse hikâyedeki nükte, insan için kâfidir:

Nükte yeter sana degülseñ gabî
Kıssa-yı Mûsâ ile Hızr-ı nebî (Şarlı 2017: 1306)

Mustafa Âlî uzletin ahvâlini *Riyâzü's-Sâlikîn* isimli eserinde bir latife ile beyan eyler:

Gör bu latife niçe eyler beyân
'Uzletün ahvâlini ey nüktedân (Arslan 2018: 2219)

3. İnsana bir hakikati, gerçeği gerekli izahlarla anlatmanın yeterli olmadığı durumlarda muhatabı ikna etmek için gerekli olan deliller hikâye vasıtasıyla sunulabilir:

Şemseddin Sivâsî hikâyenin iddiayı ispat için şahit oluşunu *İbretnümâ'* da şöyle dile getirir:

Kulak tut buna şahit bir hikâyet
Beyân edem duyasın tâ dirâyet
Ki hoşdur müddeâ isbât olunmak
Yanınca bir hikâyet eydinilmek (Çöm 2007: 475-476)

Taşlıcalı Yahya Bey *Gencîne-i Râz'*ında zahitlerin mertebeleri ile ilgili bir hikâye anlatmadan önce maksadının delil ve şahitlik olduğunu şöyle ifade eder.

Hâl ideyin mertebe-i zühhâdı
Dinle sıdk-ile bu istişhâdı (Çınar 2010: 655)

Aynı mesnevîde zikr-i hafî bahsinde kıssa yine delil olarak sunulur:
Getürür zikr-i hafî vecd-ile hâl
Sana bu kıssa yiter istidlâl (Çınar 2010: 730)

*Riyâzü'l-Cinân'*da Cinânî, güzelce anlatılan bir hikâye ile iddiasının doğruluğuna işaret eder:

'Âdet-i erbâb-ı tarikat budur
Şîme-yi ashâb-ı mürüvvet budur
Sıhhat-i da'vâya dilersen nişân
Dinle ne dâr râvi-yi şîrin-beyân (Şarlı 2017: 1594-1595)

Cinânî'nin aynı eserinde bu maksat şu şekilde dile getirilmiştir:

Lâzım olup şâhid-i sıdk-ı makâl
Sûret-i da'vâyı sanursañ hayâl

Şâhid-i 'âdil bu hikâyet yeter
'Ârife telmih ü kinâyet yeter (Şarlı 2017: 2039-2040)

Cilâü'l-Kulûb isimli mesnevîsinde Cinânî hikâye-delil ilişkisi için şöyle der:

Dilersen eger sıdk-ı kavle güvâh
Ne dir eyle bu dâstâna nigâh (Özkan ?: 1350)

*Pendnâme'*de Güvâhî "inanmaz isen" diyerek şüphe edilmeyecek bir hikâye anlatır:

Ger inanmaz isen işit hikâyet
Ki şeksüz bu hikâyetdür rivâyet (Hengirmen 1983: 492)

Behiştî *Heşt Behişt* isimli eserinde anlatacağı hikâyenin açık bir delil olduğunu söyler:

Eger vâzih delîl istersen ana
Beni dinle kulağın tut bu yana (Yeniterzi 2018: 770)

4. Bazen muhatabın sorularına anlatılan bir hikâye ile cevap verilmekte, bazen münakaşayı sonlandırmak için atılacak adım, anlatılan bir hikâye olabilmektedir:

Şemseddin Sivâsî'nin *İbretnüümâ's*ında sultana sorulan sorunun cevabı bir hikâye ile verilir:

Peder didi ki ey ferzend-i bed-hâl

İşit bu kıssa[y]ı benden cevâb al (Çöm 2007: 1649)

Taşlıcalı Yahya Bey'in *Gencîne-i Râz*'da anlattığı hikâyenin ihtiva ettiği bilgi cevheri, âdeta susturucu cevap mahiyetindedir:

Kendüni 'ilmle hâmûş eyle

Bu hikâyet güherin gûş eyle (Çınar 2010: 792)

Cinânî *Riyâzü'l-Cinân*'ında, münakaşayı sona erdirmek için, hikâyeyi dinlemeye davet eder:

Zâtuna maksûd ise kat'-ı niza'

Cân ile bu kıssayı kıl istimâ' (Şarlı 2017: 1710)

5. İyiyi, doğruyu ve güzeli anlatan en tesirli nasihatler de hikâye şeklinde sunulabilir:

Taşlıcalı Yahya Bey *Gencîne-i Râz* isimli eserinde hikâye ile nasihat ettiğini şöyle dile getirir:

Kime kim Hak vire idrâk-ı cemîl

Vâ'iz ü nâsîh olur bu temsil (Çınar 2010: 1265)

Cinânî *Riyâzü'l-Cinân*'ında, akıllı kişinin anlattığı hikâyeden nasihat alacağını ifade eder:

'Âkil odur pend ala bu kıssadan

Bahş u nasîb isteye her hisseden (Şarlı 2017: 1661)

Kesb-i kemâl itmeğe şâm u seher

'Âkilâ bu kıssa nasîhat yeter (Şarlı 2017: 3048)

Heşt Behişt'de Vizeli Behiştî kıssanın basiret sahipleri için bir nasihat oluşunu şöyle ifade eder:

Bize pend ü nasîhatdür bu kıssa

Alur bundan basîret ehli hisse (Yeniterzi 2018: 833)

Güvâhi ise daha fazla nasihat isteyenlere *Pendnâme*'sinde bir hikâye anlatır:

Ger istersen nasîhat bundan eفزûn
Bir eفسâneyle dahi dinle eفسun (Hengirmen 1983: 1358)

6. Hikâye insana doğru yolda rehberlik edebilir, bir ayna gibi kişiye kendisini gösterebilir, hidâyet kapısını açabilir ve insanın kemale ermesine vesile olabilir:

Şemseddin Sivâsî *Mir'âtü'l-Ahlak*'ında hikâye güzellik ve çirkinliği gösteren bir ayna gibidir:

Senünçün eyledüm bu şekli mir'ât
Gel imdi kıl nazar kerrât u merrât

Hikâyet eyleye tâ hasb-i hâlün
Yüze yüz bilesin kubh u cemâlün (Toker 2003: 151-152)

Şemseddin Sivâsî *İbretnüma*'da hikâye için şöyle der:

Peder açdı hidâyet bâbın ol dem
Didi dinle hikâyetden uram dem (Çöm 2007: 3915)

Taşlıcalı Yahya Bey'in *Gencîne-i Râz*'ında evliya kıssaları tarikat yolunda şöyle rehberlik eder:

Âdem olana kasas-ı evliyâ
Râh-ı tarîkatde olur reh-nümâ (Sağlam 2016: 1658)

Gencîne-i Râz'da evliya menkıbelerinin insanın mertebesini yücelttiği şöyle ifade edilir:

Menkabet-i ma'rifet-i 'ârifân
Rif'at-i insâna olur nerdbân (Sağlam 2016: 1734)

7. Başka bir kişinin yaşadığı kötü bir tecrübeyi naklederek başkasının da aynı kötü duruma düşmesine engel olmak amacıyla hikâyeler okuyanı-dinleyeni ikaz etmektedir:

Taşlıcalı Yahya Bey *Gencîne-i Râz*'da hikâyeler vasıtasıyla şu ikazları yapar:

Eyleme kimse ile ceng ü cidâl
Yüri bu kıssayı kıl fikr ü hayâl (Çınar 2010: 1548)

‘Âsilerden yüri var eyle firâr
Bu hikâyet-ile ‘amel kıl her bâr (Çınar 2010: 1764)

Pendnâme’de Güvâhi anlattığı hikâyenin dinlenmesini isteyerek muhatabını şöyle ikaz eder:

İşit bir hoş hikâyet bunda ‘âkil
Ululardan hazer kıl olma ğâfil (Hengirmen 1983: 292)

Güvâhî yine bir hikâye aracılığıyla “sonunu düşün, ileri gitme!” ikazını yapar:

Burada bir hikâyet geldi yâda
Sonun fikr it işün geçme ziyâde (Hengirmen 1983: 607)

Şemseddin Sivâsî *İbretnüümâ*’da bir hikâye ile okuyarı şöyle ikaz eder:

İşit bu kıssâyı benden kulak ol
Değilsen ‘aşk eri yoldan irak ol (Çöm 2007: 2225)

Cinânî *Riyâzü’l-Cinân*’ında, okuyucusunu ikaz ederek kıssaya kulak vermesini ister:

Kıssa-yı Hârûta tutup gûş-ı hûş
Nefse uyup eyleme bi-hûde cûş (Şarlı 2017: 2458)

8. Istrap çeken dertli bir insanı bir hikâye ile teselli etmek, kederli gönlüne “safa bahş” ederek onu irşâd ve nasihate müsait hâle getirmek için hikâye anlatılmıştır.

Şemseddîn Sivâsî *Mir’âtü’l-Ahlak*’da anlattığı bir hikâyede, evladı ölen zavallı bir anne, seferden dönen kocasına anlattığı bir kıssa ile acı haberi verir ve onu şöyle teselli eder:

Didi ey nûr-ı çeşmüm işbu kıssa
Bizimçün hasb-i hâldür çekme ğussa (Toker 2003: 2100)

Gencîne-i Râz’da Taşlıcalı Yahya Bey bir hikâye ile insanın gönlüne safa bahşeder:

Her işün ‘âkıbetin eyle hayâl
Kıl bu temsîl-i safâ-bahşı me’âl (Çınar 2010: 2775)

Cinânî *Riyâzü'l-Cinân*'ında, hikâyesini dert ve kederi def etmek için anlatır:

Öyle hikâyâtı iderdi edâ
Def-'i gam u gussaya bâdî ola (Şarlı 2017: 1097)

Cinânî bir kıssa ile insana rikkat ve merhamet duygularını aşilar:
Gûş edicek kıssayı ol nâm-dar
Rikkat idüp ağladı bî-ihdiyâr (Şarlı 2017: 1374)

Güvâhî'nin *Pendnâme*'sindeki hikâyesi insanın gönlünü rahatlatır:
Güvâhî nazm idüb kıldı hikâyet
Müferrihdür dil ü cân be-gâyet (Hengirmen 1983: 130)

İbretli bir hikâye aynı zamanda okuyanı, dinleyeni teşvik eder, gayrete getirir:

İşidün bir hikâyet 'ibret için
Yazıldı bu arada gayret için (Hengirmen 1983: 2075)

Za'îfî *Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt* isimli mesnevîsinde kıssanın bir sultana tesirini şöyle anlatır:

Bu kıssa 'aceb geldi şâha 'azîm
Ana verdi câme imâme vü sîm (Büyüker 2017: 1806)

9. Şikâyet ve sitemler de hikâye üslubuyla dile getirilebilir:

Şemseddîn Sivâsî *Mir'âtü'l-Ahlak*'da ayrılıktan şikâyetini bir hikâye ile dile getirir:

Şikâyet eyledim hicrân elinden
Hikâyet eyledim devrân elinden (Toker 2003: 3951)

Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt'de Za'îfî "hikâyet kulağına girsin biraz" diyerek sitem eder:

Kalur sanma çok ni'met u mâl u nâz
Hikâyet kulağına girsün biraz (Büyüker 2017: 1331)

Taşlıcalı Yahya Bey *Gencîne-i Râz*'ında muhatabını insafa davet eder:

Kalbün âyînesini sâf eyle
Dinle bu kıssayı insâf eyle (Çınar 2010: 1932)

10. Hikâye bazen muhataba takdîm edilen hoş bir hediye ya da tatlı bir nimet olur:

Zaîfî'nin *Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt*'de bize anlattığı hikâye Bağdat'tan gelmiş tatlı bir hurma gibidir:

Dedi şeyh Sa'dî-i şîrîn nefes
Fesâhatde meydâna süren feres
Sana Basra'dan ne getürdüm 'aceb
Hikâyet ki şîrîndür çün rutab (Büyüker 2017: 3317-3318)

Güvâhî ise *Pendnâme*'sinde hikâyesini tatlı bir nimete benzetir:

Yine kâdîlara bir dahı mensûb
Hikâyet işidün gayet de merğûb
Murâd olan letâifdür dinilsün
Bu da bir tatlu nimetdür yinilsün (Hengirmen 1983: 226-227)

11. Hikâye mizah gayesiyle de anlatılmış ve ahlaki bir mesaj bazen bu yolla verilmiştir:

Güvâhî *Pendnâme*'sinde bu durumu şu beyitlerle ifade eder:

Burada geldi bir şîrîn latîfe
Be-gâyet gülmelü rengîn latîfe (Hengirmen 1983: 1028)
İşidün heybedeki suret için
Latîfe geldi bunda nüzhet için (Hengirmen 1983: 1502)

Şemseddîn Sivâsî *İbret-nümâ*'sında hikâye ile muhatabının düşüncesini toplayıp neşelerdir:

İşit bu kıssayı cem' eyle h âtır
Olasın tâ bu yolda merd-i şatır (Çöm 2007: 1056)

Sonuç:

Dinin insanlara tavsiye ettiği prensip ve incelikleri, güzel ahlâka dair davranışları başkalarına anlatmayı veya öğretmeyi amaçlayan bir kişi için hikâye ve kıssa anlatımının en etkili eğitim, öğretim ve telkin yöntemlerinden biri olduğu görülmektedir. Hikâye ve kıssa anlatıcılığı, insanlarda bir inancı uyandırmanın, bir duygu ve düşüncüyü harekete geçirmenin en etkili yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Asırlardır anlatıla gelen ve toplumsal hafızamızda yaşayan hikâyeler bu gerçeğin en canlı örnekleridir.

Bu amaçla yazılan ahlâk mesnevîlerinde anlatılan hikâyelerde “garaz ibret, hikâyettir bahâne” denilerek, hikâyenin unsurlarından kabul edilen mekan, zaman, kişi kadrosu ve olay örgüsünün verilmek istenen mesajı veya kazandırılmak istenen ahlâkî davranışı ön plana çıkaracak şekilde kurgulanıp anlatıldığı tespit edilmiştir. “Kıssadan hisse çıkarmak” olarak kısaca ifade edilen hikâyelerin anlatılış gayesi, anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere anlatıldıkları konuyla ilgili olarak örnek bir tutum/davranış, duygu/düşünce, kişi örneği ve örnek netice/son ya da âkıbet bildirmek, göstermektir. Bütün bu örneklikler olumlu olabileceği gibi gereken durumlarda olumsuz örneklerin de verildiği görülmüştür.

Ahlâk mesnevîlerindeki kendi ifadelerinden hareketle müelliflerin hikâyeleri şu hedefleri gözeterek anlattıkları tespit edilmiştir:

1. Hikâyeler, bir hikmete binaen anlatılır, mutlaka kıssa ile verilmek istenen bir hisse vardır.
2. Hikâye bir hakikati haber verir, anlaşılması zor noktaları açıklar.
3. İzah yeterli değilse ikna edici deliller hikâye vasıtasıyla sunulur.
4. Bazen akla gelmesi muhtemel soruların cevabı hikâye anlatılarak verilir.
5. İyiye, doğruya ve güzele yönelten nasihatler bazen hikâye şeklinde sunulabilir.
6. Hikâye insana kendi hatalarını göstermek ve yanlışlarını fark etmesi için anlatılır.

7. İnsanların kötü bir duruma düşmesine engel olmak amacıyla ikaz etmek için hikâye anlatılabilir.

8. Hikâye, bir insanı teselli etmek amacıyla ya da doğru davranışlara yönlendirmek için anlatılabilir.

9. Şikâyet veya sitemler hikâye aracılığıyla yöneltilebilir.

10. Hikâye bazen muhabata takdîm edilen hoş bir hediye olabilir.

11. Mizah amacıyla da hikâye anlatılmaktadır.

Taşlıcalı Yahya *Gülşen-i Envâr*'da anlattığı bir kıssa ile okuyucuya sunduğu iyi örneğin de kötü örneğin de haşre kadar unutulmadan dillere destan olacağı hakikatini şöyle ifade etmiştir:

Haşre degin dilde olur dâstân

Kıssa-i Mervân ile Nüşirevân

Anı söger bunu öger işiden

Gör nice olur yaramaz iş iden (Sağlam 2016: 1080-1081).

Kaynakça

- AKKAYA, Nevin (2011), *Mesnevi’den Seçme Hikayelerin Eğitim Yönünden İncelenmesi*, Ankara, *Kültür Evreni: Üç Ayda Bir Yayımlanan Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Universe of Culture: Quarterly Social Education Journal Subject to International Peer Review, Cilt 3, Sayı: 9, s. 122-132.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2018), *Tuhfetü'l-Uşşâk Gelibolulu Mustafa Âlî*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3338-2. Ana Yayın Numarası: 3126, Kültür Eserleri Dizisi-448.
- ALKAYA, Mehmet Âkif (1996), *Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl*, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
- ARSLAN, Mehmet, İ. Hakkı Aksoyak (2018), *Riyâzû's-Sâlikîn Gelibolulu Mustafa Âlî*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3425-9, Ana Yayın Numarası: 3205 Kültür Eserleri Dizisi-456.
- BİLKAN, Ali Fuat (2001), *Masal Estetiği*, İstanbul, Timaş yayınları; 690. Akademi; 1. Edebiyat araştırma; 1. s.144.
- BORGES, Jorge Luis (2020), *Şu Şiir İççiliği*, Chares Eliot Norton Konferansları, İstanbul, KETEBE Yayınları, çev: Mukadder Erkan, 1. Baskı.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1422/2001), *el-Câmi ‘u’s-sahiîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım.
- BÜYÜKER, Nilgün (2017), *16. Yüzyıl Şairlerinden Rumelili Zaîfî ve Manzum Bûstân Tercümesi: Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt (Metin-Nesre Çeviri-İnceleme)*, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- CARRIER, Ch ve Ozouf R (1964), *Yaşanmış Pedagoji*, Ankara, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, Öğretmen kitapları; 105, s. 587, Milli Eğitim Bakanlığı.
- ÇINAR, Bekir (2010), *Taşlıcalı Yahya Bey Gencîne-i Râz (İnceleme Tenkitli Metin İndeks)*, Niğde, Niğde Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Sonuç Raporu. PROJE NO: SOB 2010/2.

- ÇÖM, Erol (2007), *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- HENGİRMEN, Mehmet (1990), *Pend-nâme, (Öğütler ve Atasözleri) Güvâhî*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 549, 1000 Temel Eser Dizisi, 99, İsbn 975-15-0726-9.
- HORATA, Osman, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Manzum Kısımlar, *Türkbilig*, Sayı: 3, s. 34-44.
- MEVLANA Celaleddin-i Rumi, Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (1995), *Mesnevi*, Ankara, Göz. geç. Abdülbaki Gölpınarlı. Trc. Veled Çelebi İzbudak. 6 Cilt. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları; 770. Şark İslam Klasikleri; 98. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac (1955-1956/1374-1375), *el-Câmi 'u's-sahih*, Kahire, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 Cilt, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- NASR, Seyyid Hüseyin (2002), *Tasavvufî Makaleler, XII Sûfîlikte Şiirden Hikâyeye*, İstanbul, terc. Dr. Adnan Aslan, 1. Baskı, s. 191-207.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2013), *Kandille İskandil*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, s.282.
- ÖZKAN, Mustafa, *Cinânî Cilâü'l-Kulûb (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3125 Kültür Eserleri 408, İsbn 978-975-17-3337-5.
- PESECHKIAN, Nossrat (1997), *Doğu Hikayeleriyle Psikoterapi*, İstanbul, Oriental Stories as Tools in Psychotherapy. Çev. Hürol Fışiloğlu, Sistem yayıncılık; 110. s. 208.
- RİTTER, Hellmut (2011), *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*, İstanbul, Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri, Editör: Mehmet Kanar, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, s. 240.
- SAĞLAM, Ayşe (2016), *Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Hamse'si*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- SİMMONS, Annette (2012), *Hikayenin Gücü*, İstanbul, Çeviri: Gökçesu Tamer, Mediacat Kitapları, İsbn: 978-9944-383-70-7, 2. Baskı, s.260.

- ŞANVER, Mehmet (2001), *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, İstanbul, s. 187.
- ŞARLI, Mahmut (2017), *Cinânî, Riyâzu'l-Cinân [Cennetlerin Bahçeleri] İnceleme - Metin - Çeviri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1246, s. 760.
- TOKER, Birgül (2003), *Şemseddin Sivâsî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevîsinin Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- TOSUN, Necip (2017), *Doğunun Hikaye Kuramı*, İstanbul, Büyüyen Ay. s.432.
- UYGUR, Selda (2005), *Türlerarası İlişkiler Açısından Ziya Osman Saba'nın Şiir ve Öyküleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- YENİTERZİ, Emine (2007), *Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 Cilt. Sayı: 10. s. 433-468.
- YENİTERZİ, Emine (2018), *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3336-8 Ana Yayın Numarası: 3124 Kültür Eserleri Dizisi-407.
- YILMAZ, Nebi (2006), *Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyye si*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.